

Η ΑΡΠΑΓΗ ΤΟΥ ΑΓΓΛΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΤΗΣ ΜΗΛΟΥ

πὸ τὸν ἄνω τίτλον ὁ Ἀντώνιος Μηλιαράκης ἔγραψε πραγματείαν, ἣτις ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸ βον τεύχος τῆς «Μελέτης» τοῦ 1907, καὶ ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου εἶχεν εὐρεθῆ τῷ 1820 ἔχουσα τὴν δεξιὰν χεῖρα κρατοῦσαν μῆλον καὶ ὅτι, ἐν ᾧ εἶχε φορτωθῆ ὑπὸ τῶν προυχόντων τῆς νήσου εἰς Γαλαξειδιωτικὸν πλοῖον, ἵνα ἀποσταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Νικόλαον Μουρούζην δραγουμᾶνον τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου, ἀπήχθη βιαίως καὶ μετὰ μάχην ὑπὸ γάλλων ναυτῶν τοῦ γαλλικοῦ πολεμικοῦ «Estafette» καὶ ἔφθασεν εἰς Παρισίους ἄνευ χειρῶν.

Τὰ τεκμήρια τοῦ Μηλιαράκη ἦσαν πρῶτον δύο ἑλληνικαὶ πηγαὶ ἢτοι α) ἡ ζῶσα τῷ 1867 ἐν Μήλῳ παράδοσις δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ μηλίου Ἀριστείδου Ταταράκη ἐν τῇ «Νέα Ἐπταλόφῳ τοῦ 1867 ἀρ. 19 σελ. 384, β) ἀνέκδοτον ἔγγραφον δεικνύον ὅτι οἱ πτωχοὶ Μήλιοι, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοὶ νὰ σώσωσι τὸ ἄγαλμα χάριν τοῦ Μουρούζη, ἐτιμωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ διὰ προστίμου, τὸ ὁποῖον ἀπέτισεν ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις τῷ 1826 μεσολαβήσει τοῦ φιλέλληνος ναυάρχου de Rigny, δεύτερον δὲ αἱ μαρτυρίαι τῶν γάλλων Jean Aicard (La Venus de Milo ἰδία μελέτη), Jules Ferry («Χρόνος» τῶν Παρισίων 16 Ἀπριλίου 1874), Dumont d'Urville γάλλου ἀξιωματικοῦ αὐτόπτου τοῦ ἀγάλματος ἐν Μήλῳ, Matterrer ἐπίσης ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ, Morey ἀρχιτέκτονος.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις δημοσιεύω τρεῖς σχετικὰς ἐπιστολάς τοῦ Jules Ferry ἄλλοτε πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθῆ-

ναις καὶ πρωθυπουργοῦ αὐτῆς πρὸς τὸν ἐν Μήλω Βρῆστ υἱὸν τοῦ Λουδοβίκου Βρῆστ ὑποπροξένου τῆς Γαλλίας τῷ 1820 ἐν Μήλω καὶ κυριώτατον συνεργὸν τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ ἀγάλματος (ὄρα τὴν μνημονευθεῖσαν διατριβὴν τοῦ Μηλιαράκη). Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, ἀναζητοῦσαι ἐκτιμητὴν καὶ ἐραστήν, μοὶ ἐπεδόθησαν πρὸ ἐτῶν μεσολαβήσει παλαιοῦ μου ἀγαπητοῦ μαθητοῦ μηλίου, τοῦ κ. Ζαφειρίου Μοδινού. Αἱ ἐπιστολαὶ εἶνε γεγραμμένα ἐπὶ χάρτου φέροντος ἄνω ἀριστερὰ ἔκτυπα τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος τοῦ Jules Ferry (JF) καὶ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Πρώτη ἐπιστολή.

Paris 19 Fevrier 1874

(19 Boulevard Malesherbes)

Mon cher Monsieur Brest,

L'histoire de la Venus de Milo, les circonstances de la découverte, l'état de la statue quand elle sortit des fouilles, sont redevenus depuis quelque temps un sujet de polémique. J'estime que le récit n'a jamais été exactement fait, que le rôle joué par Mr Votre père dans cette affaire n'a pas été suffisamment mis en lumière. Un élève de l'école d'Athènes, aujourd'hui professeur à la Bibliothèque, s'occupe d'un travail relatif à ce point intéressant de l'histoire de l'art. Je lui ai communiqué les renseignements que vous m'avez fait donner à Castro¹ par le vieux Bottoni.² Mais il doit exister une source d'informations plus irrecusable. Ce sont les rapport, adressés au moment de la trouvaille par M. Brest père. Nous savons qu'il écrivit aussitôt au Marquis de Rivière.³ N'avez-vous point dans vos archives copie de ces premières lettres? Rien ne serait plus décisif quand aux circonstances de la découverte.

Bottoni nous a bien dit que la statue avait été trouvée debout. Mais cela est bien douteux, et peut être un peu légendaire.

N'était-elle pas plutôt dans une sorte de caveau, qu'on a détruit depuis?

Bottoni assure que le bras gauche était intact et tenait une pomme. Je suis porté à le croire, mais le témoignage de votre père, si intelligent, si courageux, si avisé, retrouvé dans sa correspondance, pourrait seul écarter tous les doutes.

¹ Τῆς Μήλου.

² Τοῦ εὐρόντος τὸ ἀγαλμα, ὄρα Μηλιαράκη σ. 5 σημ.

³ Τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει γάλλον κρησβετήν.

Si vous retrouvez quelque document dans vos archives ou dans vos papiers, je vous serais fort obligé de m'en donner une copie. Je vous l'aurais certainement demandé à Castro, quand j'étais encore ministre de France, si j'avais pu deviner que la polémique s'attacherait de nouveau à l'histoire de la Venus de Milo. Je garde de votre cordiale hospitalité le meilleur souvenir, et je crois rendre justice au vénérable inventeur de la Venus de Milo en en reportant à Mr Votre père le principal honneur. Mr de Marcellus¹ lui a un peu volé sa gloire, et je serais heureux de pouvoir l'établir.

Croyez, mon cher Monsieur Brest, à mes meilleurs souvenirs et à mes sentiments dévoués

Jules Ferry

Deputé, ancien ministre à Athènes.

Δευτέρα ἐπιστολή:

Paris, 9 Avril 1874

(19 Boulevard Malesherbes)

Mon cher Monsieur Brest,

Je vous ai écrit, il y a sept ou huit semaines, et je crains que ma lettre mise à la poste ne vous soit pas parvenue. J'expédie celle-ci par le courrier du Ministère.

Je vous demandais s'il ne vous est pas possible de retrouver le premier rapport que M. Brest, votre courageux père, a adressé à l'ambassadeur de France aussitôt après la découverte de la Venus? N'en existe-t-il pas une minute dans vos archives ou dans vos papiers de famille?

Ce rapport n'est pas à Paris, évidemment, puisque le Consulat de Milo correspondait alors soit avec l'ambassade de Constantinople, soit avec le consulat général de Smyrne. L'intérêt particulier de ce document consiste en ceci: s'il donne quelque indication au sujet de la statue, ce témoignage serait décisif, car M. Brest est le premier qui l'ait vue. Il vous a dit, je ne l'ai pas oublié, qu'il avait vu la statue avec ses deux bras, mais s'il l'avait écrit, cela vaudrait beaucoup mieux.

Je vous envoie deux articles du Temps, qui vous montreront que la question revient sur le tapis et que les nouvelles recherches tendent à restituer à votre père tout l'honneur qui lui est dû dans cette affaire.

¹ Οὗτος ἦτο ὁ γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς πρεσβείας ὁ διευθύνων τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Estafette εἰς Μῆλον, ἀπαγαγὼν τὸ ἀγαλμα καὶ παραχαράξας τὴν ἱστορίαν πρὸς ἐπιρόσωπον μὲν ἐμφάνισιν αὐτῆς διπλωματικῶς, ἀλλὰ καὶ μείωσιν τῆς ἀνδρείας τῶν ἐνόπλιων γάλλων ναυτῶν, ἅτινα ἀμφοτέρα λυποῦσι τὸν Jules Ferry.

Bien convaincu pour mon compte que c'est à votre père plus qu'à personne que la France doit ce chef d'œuvre, je voudrais contribuer à le démontrer.

Croyez, Monsieur Brest, à mes meilleurs souvenirs

Jules Ferry

ancien Ministre de France en Grèce.

Τρίτη ἐπιστολὴ ἀπαντῶσα πρὸς γράμμα τοῦ Βρέστ :

29 Mai 1874

Mon cher Monsieur Brest,

J'ai reçu avec grande satisfaction vos communications. Elles arrivent fort à point. Vous verrez, par les documents ci-inclus, que j'ai retabli d'après votre témoignage la véritable histoire de la trouvaille, arrangée et dissimulée par Mr de Marcellus. Le rapport très-curieux que vous m'avez envoyé, confirme de point en point ma lettre au Temps.

La discussion sur la Venus a fait beaucoup de bruit. Si vous trouvez quelque chose de précis sur la position première, au moment de la découverte, vous trancherez une polémique, qui est commencée depuis longtemps, et qu'un de plus savants de l'Institut M. Ravaisson, Conservateur du Louvre, a reprise avec beaucoup de vivacité. Ce savant soutient que la Venus a été trouvée sans bras, et qu'originellement elle était groupée avec un Mars. Nous maintenons, nous, la tradition qui existe à Milo même, confirmée par les Rapports de M. Dumont d'Urville et du Commandeur en second de la Chevette.¹

Cherchez donc bien, cher Monsieur Brest, vous aurez bien mérité de la science.

Croyez à mes meilleurs sentiments

Jules Ferry

à Paris: 19 Boulevard Malesherbes

Ci jointe la lettre que j'ai écrite au Temps et que M. Aicard (l'auteur des feuilletons que vous avez lus - je vous enverrais son volume aussitôt qu'il aura paru) a ajouté aux pièces par lui retrouvées.

*
**

Πόσον ἀκριβῶς ἀναουνέστησε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγάλματος ὁ Jules Ferry δὲν δύναμαι νὰ κρίνω, διότι τὸ περιεχόμενον

¹ Chevette εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου γαλλικοῦ πολεμικοῦ, ὁ παρέτυχεν ἐν Μήλῳ κατὰ τὴν εὑρεσιν τοῦ ἀγάλματος, πρὶν σταλῆ ἔπειτα ἢ Estafette πρὸς ἀπαγωγὴν αὐτοῦ.

τῶν ἄρθρων αὐτοῦ γνωρίζω μόνον ἐξ ὧσων λέγει ὁ Μηλιαράκης. Τὸν **Χρόνον** τῶν Παρισίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω ἐν Ἀθήναις. Ἄλλ' ὁ Μηλιαράκης παραθέτει περίληψιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς, ὡς συνέθηκεν αὐτὴν ὕστερον ὁ Matterer ὑποπλοίαρχος τῆς Chevette στηριζόμενος εἰς διαφόρους εἰδήσεις.

«Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας (συνοφίζει ὁ Μηλιαράκης), ὅτε ὁ Μάρκελλος κατέπλευσεν εἰς Μῆλον, εἶδεν ἐπὶ τῆς παραλίας ἐκ τοῦ πλοίου τῆς Estafette συνηθροισμένον πλῆθος ἀνθρώπων καὶ ὑπώπτευσεν, ὅτι θὰ ἐπέλθῃ ῥῆξις, διότι ὁ Ἀρμένιος ἱερεὺς (!) εἶχε πολλοὺς ὁμοθρήσκους μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων (!), καὶ εἶπεν εἰς τὸν πλοίαρχον Robert «πρέπει νὰ ἐξέλθωμεν ἔνοπλοι μετὰ εἰκοσάδος ναυτῶν ἐπίσης ἐνόπλων», ὅπερ παρευθὺς ἐξετελέσθη. Ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ κέλητος (chaloupe), εὔρον δὲ τοὺς Μηλίους ἀνθισταμένους εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἀγάλματος εἰς τοὺς Γάλλους. Ὁ πλοίαρχος Robert ἀνεφώνησε: «Ναῦται, ἐμπρός, πάρετε τὸ ἄγαλμα καὶ φέρετε εἰς τὴν λέμβον». Τότε ἡ μάχη (la bataille), ὡς γράφει ὁ Matterer, ἢ ἡ σύρραξις ἤρχισεν, οἱ Γάλλοι διὰ τῶν ξιφῶν καὶ τῶν ῥοπαλίων ἐκτύπων τοὺς δυστυχεῖς Μηλίους, πολλοὺς δ' ἐδέχθη ξιφισμοὺς ἐπὶ τῆς ῥάχεώς ὁ ἱερεὺς οἰκονόμος Βεργῆς Ἀρμένιος, ἐξ οὗ ἐπιθέτου ὑπέλαβεν ὁ Matterer ὅτι ἦτο Ἀρμένιος, ἀπέκοψαν δὲ διὰ τῆς σπάθης καὶ τὸ οὖς ἐνὸς τῶν Μηλίων. Φωναὶ καὶ κραυγαὶ ἐπλήρουν τὸν ἀέρα ἐκ τῆς γινομένης μάχης καὶ ἀραὶ κατὰ τοῦ Μαρκέλλου καὶ τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ προξένου Βρέστ παρόντος ἐκεῖ καὶ φέροντος ξίφος καὶ χονδρὸν ῥόπαλον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συμπλοκῆς, καθ' ἣν καὶ αἷμα ἔρρευσεν, ἄλλοι ναῦται ἔσυραν τὸ ἄγαλμα (ἐκ τοῦ Γαλαξειδιωτικοῦ πλοίου εἰς ὃ εἶχε φορτωθῆ ὑπὸ τῶν Μηλίων ἵνα ἀποσταλῆ πρὸς τὸν Μουρούζην, ὡς ἀλλαχοῦ ἐκιδέται ὁ Μηλιαράκης) καὶ μετέφεραν εἰς τὸ πλοῖον (Estafette), ὅπερ ἀπῆρεν ἀμέσως. Τὴν συμπλοκὴν ταύτην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀρπαγὴν τοῦ ἀγάλματος ὁ Μάρκελλος ἀπεσιώπησε διότι ἡ πράξις τῆς ἀρπαγῆς ἀντέβαινε εἰς τὰ διεθνή νόμιμα».

Καὶ κατωτέρω προσθέτει ὁ Μηλιαράκης:

«Ἀπὸ ἀπόψεως ἑλληνικῆς τὸ θέμα, ἂν ἐγένετο μάχη ἢ ἀπλῆ συμπλοκή, δὲν ἔχει σημασίαν σήμερον. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ἐλευθέρα, αἱ δὲ ἀρχαιότητες αὐτῆς ἦσαν λεία τοῦ πρώτου καταλαβόντος.— Ἴσως ἴσως τὸ περιώνυμον τοῦτο ἄγαλμα ἐσώθη διὰ τῆς ἀρπαγῆς ταύτης ἀπὸ μελλούσης καταστροφῆς, ἣν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστῇ μεταβιβαζόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἔχομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμέν τι, ὕπερ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡμᾶς ἔχει σημασίαν, ὅτι ὁ Aicard καὶ ὁ Jules Ferry ἀναγράφοντες τὸ κατόρθωμα τῶν γάλλων, πομπωδῶς ἐκφωνοῦσιν, ὅτι «Τοῦρκοι καὶ Γάλλοι διεφιλονίκουν τὴν κατοχὴν τοῦ ἀγάλματος», ὅτι «οἱ Τοῦρκοι αἰφνιδίως καταληφθέντες εὐρέθησαν ἐν ἀμηχανίᾳ», ὅτι «ἄφ' ἐνὸς ὁ ἱερεὺς Οἰκονόμος Βεργῆς τυχοδιώκτης, βάρβαροι δὲ ἄφ' ἑτέρου οἱ προεστοὶ θεωροῦντες ὅτι τὸ ἀριστούργημα τῆς τέχνης εἶχεν ἀξίαν, μόνον διότι ἐζητεῖτο», ὅτι «ὁ Νικόλαος Μουρούζη καὶ οἱ ἀρπαγες πάντοτε Τοῦρκοι, ὧν ἡ θρησκεία ἐπέτασε τὴν ἄμεσον καταστροφὴν τοῦ εἰδώλου», ὅτι «τὸ ἄγαλμα ἐσύρθη ὑπὸ τῶν Τοῦρκων», ὅτι «τὸ ἄγαλμα συνετρίβη ὑπὸ τῶν βαρβάρων» κλ. Οὐδὲν τούτων ἀληθές. Οὔτε Τοῦρκοι ὑπῆρχον ἐν Μήλῳ, οὔτε βάρβαροι ἄλλοι, οὔτε Ἀρμένιοι, οὔτε ὁ ἱερεὺς Οἰκονόμος Βεργῆς ἦτο τυχοδιώκτης, ἀλλ' ἦσαν πάντες Ἕλληνες ὑπήκοοι τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ διημεροσβήτησαν τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἀγάλματος θέλοντες νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Νικολάου Μουρούζη, δραγομάνου τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου».

Περὶ τοῦ Μουρούζη «ἄνδρὸς ἀνήκοντος εἰς τὴν περιφανῆ ὁμόνυμον οἰκογένειαν τοῦ Φαναρίου, φιλοπάτριδος, ποτισθέντος τὰ νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἐκτιμῶντος τὴν ἀξίαν τῶν ἀρχαίων κειμηλίων τῆς Ἑλλάδος» λέγει ὁ Μηλιαράκης καὶ τὰ ἐξῆς: «Εἶχε τὰ παραδείγματα τῆς συλήσεως τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Ἑλγιν, τῆς συλήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Αἰγίνης, τὴν διάσποράν πανταχοῦ πρακτόρων διαφόρων Κυβερνήσεων ἀρπαζόντων ἢ ἀγοραζόντων ἀρχαιότητος, ἤκουε πανταχοῦ τὴν φωνὴν τῶν διδασκάλων τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ μεγά-

λων Ἑλλ. κωμοπόλεων, διαμαρτυρομένων κατὰ πάσης ἀρπαγῆς. Ἐγνώριζεν ἔτι ἐγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπαγορευτικὴν τῆς ἐξαγωγῆς ἀρχαιοτήτων, διέβλεπε δ' ἴσως τῷ 1820 τὸ λυκόφως τῆς νέας ἀνατολῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας... Ἡ φιλοπατρία τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ Γένος κατέστησαν αὐτὸν ὑποπτον εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, δι' ὃ καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν ἐξίλαστηρίων θυμάτων ἐν ἔτος μετὰ τὸ γεγονός, ὅπερ ἱστοροῦμεν (δηλ. τὴν ἀρπαγὴν τοῦ ἀγάλματος), διότι ἀπεκεφαλίσθη τῇ 6 Μαΐου 1821» μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του.

*
* *

Εἰς ταῦτα ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀστηρικτοῦ καὶ συκοφαντικῆς κατὰ τῶν λαμπρῶν νησιωτῶν μας κατηγορίας περὶ τυχοδιωκτισμοῦ καὶ βαρβαρότητος.

Τὸ ἔγγραφον τοῦ ἱερέως Οἰκονόμου Βεργῆ, οὔτινος καὶ πανομοιότυπον δημοσιεύει ὁ Μηλιαράκης, δεικνύει αὐτὸν λίαν ἐγγράμματον, καὶ προκύπτει ἐντεῦθεν ἀναμφισβητήτως διὰ πάντα γινώσκοντα τοὺς ὅρους τοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι καὶ δίκαιον κριτὴν, ὅτι ὁ ἀνὴρ θὰ ἦτο γένει καὶ μορφῶσει προέχων ἐν Μήλω, θὰ ἦτο ἡ βαρύνουσα προσωπικότης, ἣτις καὶ ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἦτο κεκλημένη νὰ ἐρμηνεύη καὶ ἐφαρμόξῃ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐγκύκλιον διαταγὴν τοῦ Πατριαρχείου, θὰ ἦτο ὁ καθ' ὅλα πνευματικὸς καὶ διοικητικὸς σύμβουλος καὶ καθηγεμὼν τῆς Κοινότητος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιρριπτομένην εἰς τοὺς Μηλίους βαρβαρότητα παρατηρῶ, ὅτι εἶνε ἀσυγχώρητον σφάλμα τῶν οὕτω κρινόντων αὐτούς, νὰ ἀποφαίνωνται τοιοῦτοτρόπως περὶ ἀνθρώπων, οὓς δὲν ἐμελέτησαν, οὓς ἐγνώρισαν ἐν μιᾷ μόνον περιπτώσει, καθ' ἣν οἱ μὲν Γάλλοι ἤσκουν «la force brutale», τὴν κτηνώδη βίαν (Matterer), οἱ δὲ νησιῶται ἐπεζήτησαν νὰ τηρήσωσι διαταγὴν διπλῆν, τὴν τοῦ ἀνωτάτου καὶ σφόδρα σεβαστοῦ τότε ἔθνικοῦ κέντρου καὶ τὴν τοῦ Μουρούζη, ὅστις ἀπέδειξεν ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας

πόσον ἐγκύρως διέτασσε καὶ ἐτιμῶρει. Γνωρίζομεν καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς εὐθύς κριτῆς ξένος, ὅτι καὶ σήμερον ὁ ὑπὸ τῆς τουρκοκρατίας μὴ ἐπηρεασθεὶς σπουδαίως πατροπαράδοτος πολιτισμὸς τῶν νησιωτῶν διακρίνει αὐτοὺς ἀξιολογώτατα ἀπὸ τῶν κατοικούντων τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα Ἑλλήνων. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Ἀφροδίτης ἢ διηνεκῆς συγκέντρωσις στόλων εἰς τὸν ἀσφαλῆ λιμένα τῶν Μηλίων ἔδιδεν αὐτοῖς ἀφορμὴν οὐ μόνον συντηρήσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ οἰκείου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ οἰκειώσεως πρὸς τὸν διεθνῆ. Πρὸ τριακονταετίας σχεδὸν ἐγνώρισα ἐπὶ τόπου τὰ τέκνα τῶν ἀνθρώπων τοῦ 1820 καὶ ἐθαύμασα τὴν εὐγένειαν τοῦ ἥθους, τὴν ἡμερότητα τῶν τρόπων καὶ τὴν τάξιν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Πρὸ τινων δ' ἑβδομάδων ἐπανιδὼν τὸν τόπον κατεπλάγην ἐκ τῆς εὐπροσώπου κατὰ πάντα ἐμφανίσεως τῶν πεπολιτισμένων κατοίκων καὶ τῆς ἀστραπτουῆς καθαριότητος τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ὁδῶν τῶν πολιχνῶν τῆς νήσου. Δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω, ὅτι καὶ τώρα καὶ τῷ 1820 *mutatis mutandis* ἴσταντο καὶ ἴστανται οἱ πολὺπλαγκτοὶ νησιῶταί μας εἰς ὑψηλοτέραν βαθμίδα πολιτισμοῦ ἢ οἱ χωρικοὶ πλείστων χωρῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, πάντως δὲ κατέχουσιν αὐτὸν περισσότερον ἢ ὅσον οἱ κριταὶ αὐτῶν τὴν τέχνην τοῦ πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν.

*
*
*

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τριῶν ἐπιστολῶν τοῦ Jules Ferry μοὶ ἐπεδόθησαν συγχρόνως καὶ ἕτεραι δύο, παλαιότεραι, ἥτοι τοῦ 1862, σταλεῖσαι ὑπὸ ἄλλου ἐρευνητοῦ τῆς αὐτῆς ἱστορίας πρὸς τὸν ζῶντα ἀκόμη τότε Λουδοβίκον Βρέστ. Ἡ ὑπογραφή τοῦ γράφοντος εἶνε δυσανάγνωστος, ἀλλὰ φαίνεται νὰ εἶνε τοῦ Ravaisson, γράφοντος ἐξ Ἀθηνῶν.

Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

Monsieur,

Je viens vous prier de rapeller vos souvenirs relativement à tout ce qui concerne la decouverte, l'achat et l'embarquement de la Venus de Milo. Je desire particulièrement savoir,

1° dans quelle attitude était la Venus?

2° avait-elle ou n'avait-elle pas ses bras?

3^ο si elles les avait, comment se sont-ils brisés?

4^ο dans ce cas, quelle était la pose et comment se fait qu'ils aient été perdus.

5^ο si on les a envoyées en France tardivement, par quel bâtiment sont ils partis et à quelle maison la caisse était elle adressée?

6^ο pensez-vous que des fouilles faites sur le terrain seraient permises par le propriétaire et que ces fouilles amèneraient quelque découverte?

7^ο serait-il très difficile d'exporter les objets trouvés?

J'ai vous serais obligé Monsieur, de me répondre en grands détails à cette lettre le plus tôt possible.

Recevez, je vous pris, l'assurance de mes sentiments distingués

Athènes le 26 Juin 1862

(ὕπογραφή)

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ ἔχει οὕτω κατὰ φωτογράφησιν τοῦ πρωτοτύπου:

Monsieur

*J'ai reçu votre lettre relative
à l'admission de la
monnaie en France
et vous en remercie en
vous envoyant les documents*

trouvés

Prus

Athènes 26 Juin 1862

Ἦτοι

Monsieur,

J'ai reçu votre lettre relative à la decouverte de le Venus et je m'empresse de vous en remercier en vous envoyant le R. . . . (?)

Bien de compliments

(ὕπογραφή)

Athènes 26 Juin (?) 1862

Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπιστολὴ φέρει μῆνα πάλιν τὸν Ἰούνιον, ὡς τοῦλάχιστον ἀναγινώσκω, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὡς καὶ ἡ πρώτη. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη χρονολογία δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν τῆς πρώτης ἐπιστολῆς, ἀφ' οὗ ἡ δευτέρα εἶνε ἀπάντησις εἰς τὸ αἰτούμενον διὰ τῆς πρώτης, ὑποθέτω ἢ ὅτι δὲν ἀναγινώσκω καλῶς ἢ ὅτι ὁ γράφας ἔγραψε κατὰ παραδρομὴν ἢ συντομὴν οἶονεὶ Juim ἀντὶ Juillet.

Ἄν ἀληθῶς τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἔγραψεν ὁ Ravaisson, ἔχομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὗτος ἐν τῇ περὶ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου μελέτῃ του «πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ σχεδὸν ἀποκρυφα τὰ ἔγγραφα, ἅτινα φέρει πρὸς ἀπόδειξιν τῆς βίας ὁ Aicard, ἀποδίδει δὲ ὅλα τὰ περὶ μάχης ἱστορούμενα εἰς φληναφίας τοῦ Βρέστ πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν νῆσον Μῆλον περηνγητὰς» (Μηλιαράκης). Τὴν πρὸς τὸν Ravaisson ἀπάντησιν τοῦ Βρέστ δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ Βρέστ ἀληθῶς ἐβεβαίον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διαψεύδει ὁ Ravaisson· ἄλλως ἔδει νὰ ἐπικαλεσθῆ οὗτος τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βρέστ, ἂν οὗτος δὲν ἐμαρτύρει μάχην καὶ βίασαν ἀπαγωγὴν. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι ὁ Ravaisson ἀνεχώρει ἐκ τῆς εἰλημμένης κατὰ προκατάληψιν ἀποφάσεως νὰ διαψεύσῃ τὰ γεγονότα καὶ ἀπαλλάξῃ τὴν Γαλλίαν τῆς μορφῆς τῆς βίας κατὰ τῶν φιλησύχων νησιωτῶν, ἣν εἶχον σύρει εἰς τὸ φῶς ἄλλοι φιλαλήθεις γάλλοι. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ ψυχρὸς καὶ ἀλαζονικός, ὁ «ἀποικιακὸς» τόνος πρὸς αὐτὸν τὸν διὰ κινδύνων προμηθεύσαντα τῇ Γαλλίᾳ τὸ ἄγαλμα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εὐγένειαν τοῦ Ferry ἀπέναντι τοῦ υἱοῦ Βρέστ. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ σπουδὴ νὰ ἀπαλαχθῆ πάσης ὑποχρεώσεως ἀποστέλλον ὡς δῶρον τὸ βιβλίον (;) R . . . (;) πρὸς τὸν πρόθυμον

ἐπιστολέα του, τὸν γέροντα Βρέστ, ὃν ἔμελλε μετὰ ταῦτα νὰ κηρύξῃ ψεύστην καὶ μυθοπλάστην.

Ὅτι δὲ ὁ γράφας τὰς ἄνω δύο ἐπιστολάς οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἐσέβeto οὔτε τοὺς νόμους τῆς χώρας, ἥτις ἐξένιζεν αὐτόν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ. 6 καὶ 7 ἐρωτήσεων τῆς πρώτης ἐπιστολῆς. Ἡ οὐσία τῆς πρώτης ἐρωτήσεως εἶνε ἂν δύναται νὰ κάμῃ λσθραίας ἀνασκαφάς, ἥτοι ἄνευ κυβερνητικῆς ἀδείας, ἣν ἐκανόνιζεν ὁ ἰσχύων τότε ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικὸς νόμος τοῦ 1834. Ἡ οὐσία τῆς δευτέρας ἐρωτήσεως εἶνε προφανής. Δὲν ἐρωτᾷ, ἂν ἡ ἐξαγωγή τῶν εὐρημάτων ἐπιτρέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου, ἢ ἂν θὰ εἶνε δύσκολος, ἀλλ' ἂν θὰ εἶνε **πολὺ** δύσκολος. Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ νόμου ἢ αἱ μικραὶ δυσκολίαι δὲν τὸν ἐτάραττον· κατ' αὐτῶν ἦτο ἀποφασισμένος νὰ παλαίσῃ. Ἐρωτᾷ ὅμως νὰ μάθῃ, μήπως θὰ ἐγένετο ἀνάγκη νὰ προστρέξῃ εἰς μέσα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀπαιτηθέντα κατὰ τὸ 1820.

Πάντα ταῦτα μοι παρέχουσι τόσῃν λύπῃν, ὥστε δημοσιεύω εἰκόνα τῆς ἐτέρας ἐπιστολῆς, ἐλπίζων νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ ὑπογραφή δὲν εἶνε τοῦ ἐπιφανοῦς ἀνδρὸς καὶ ὅτι οἱ ἀνωτέρω συλλογισμοί μου περὶ αὐτοῦ εἶνε ἀβάσιμοι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

